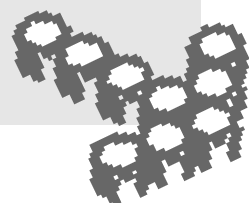

prijevod

marina
gržinić

posablašćivanje europe

I.

U knjizi koju sam objavila 1997. pod naslovom *Rekonstruirana fikcija: novi mediji, video, umjetnost, postsocijalizam i retro-avangarda* s podnaslovom: *Eseji o teoriji, politici i estetici* od 1985. do 1997. ukratko sam izložila koncept kako je danas, na kraju tisućljeća, moguće identificirati dvije matrice aktivnih sudionika, s obzirom na Istočnu i Zapadnu Europu, te novu medijsku stvarnost to su zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa" i istočnoeuropska "Matrica čudovišta". Prva se tendencija odnosi na pojedince ili skupine koji djeluju kao jedna vrsta entiteta bez određenog povijesnog ili zemljopisnog mjesta, svjesno zauzimajući mjesto društvenog ološa. Međutim, ta "Matrica društvenog ološa" koja se odnosi uglavnom na pozicioniranje takozvanih kritičnih zapadnoeuropskih i sjevernoameričkih sudionika, korisnika i online zajednice, također je i jedna vrsta parazitskog tijela koje pokušava zadobiti sve što je moguće iz već postojeće društvene strukture. "Matrica društvenog ološa" predlaže novu, autonomnu ekonomiju i razvitak novih struktura usvajanjem i rekonstruiranjem već postojećih. Ona predlaže povratak isključivo pisanju (sandučićima elektronske pošte) kao mogućoj kontrakturnoj interkomunikacijskoj strategiji, a ne tek pukom razvitku interneta, to jest predlaže potisnuti slike - i nametničku internet industriju softverom - u pozadinu. Pod krinkom takvoga utopijskog razmišljanja moguće je iznaći strategije borbe i djelovanja, a ne samo reproduciranja kroz tehnologiju.

Kao što je Peter Lamborn Wilson, zvan Hakim Bey, istaknuo u svom predavanju na *Nettime* skupu u Ljubljani 1997. naslovljenom *Lje-*

potica i Istok, Drugi svijet je izbrisan / zas-tario. Ostali su samo Prvi i Treći svijet. Bey tvrdi da umjesto Drugog svijeta postoji velika rupa iz koje se uskače ravno u Treći svijet. Ovu ću rupu i drugu tendenciju nazvati "Matricom čudovišta" kao parodiju na glavni naslov *Nettime* konferencije *Ljepotica i Istok* (parafraza bajke *Ljepotica i zvijer*). Kad je riječ o razlikama između Istoka i Zapada, bitno je pojasniti kako sudionici iz "crne rupe", takozvani istočnoeuropski kritički www korisnici, nemaju za cilj jednostavno odražavati Prvi svijet, tj. razvijena kapitalistička društva, nego žele artikulirati i interpretirati pripadajuće mjesto u ovoj promijenjenoj konstelaciji. Pitanje komu je dopušteno napisati povijest umjetnosti, kulture i politike područja, nekoć znanog kao Istočna Europa, mora se postaviti uporedo s pitanjima *kako i kada*.

Ove dvije matrice ne samo da potiču pitanja za razmišljanje, nego nude i elemente političkih i analitičkih sjecišta o kojima se mora raspravljati i koja se moraju nadalje artikulirati na mnogo radikalniji način. To je upravo ono što namjeravam učiniti u ovom eseju.

Što ako, suprotno fantaziji o internetu i nje-govoj nadmoćnoj globalizaciji opisanoj u utopijskom snu o (virtualnoj) zajednici, u kojoj će odnosi razmjene biti harmonični i univerzalni, istočnoeuropska čudovišta nisu samo izmišljena kao čudovišta, nego su (barem neki od istočnoeuropskih umjetnika, medijskih aktivista i teoretičara) doista zasa-trašujući susjedi koji odbijaju filantropsku zapadnjačku ideologiju diobe i čiste raz-mjene?

Nastojat ću definirati i ukazati na pukotinu (prije nego na kontinuitet) u onome o čemu se često govori kao o dvama razdobljima u Zapadno-Istočnoj Europskoj Zajednici. Prvo razdoblje, ono do 1989. (sve do pada Ber-linskog zida) možemo opisati kao koncept odnosa između Zapadne Europe i komunističke Istočne Europe. Drugo razdoblje, koje započinje 1989. (godina koja se Istočnim Europljanima nameće kao godina koja danas nedvojbeno označava *le passage a l'acte* (pri-jelaz u akciju) Istočne Europe prema slobodi i demokraciji), predstavlja odnos između Za-padnih Europljana i njihovih postsoci-jalističkih susjeda.

Ovaj se prekid može definirati usporedbom s prekidom između prvog i drugog Freudovog koncepta prijenosa. Danas jedna gotovo okrutna kampanja pokušava, simulirajući kontinuitet, ispuniti prazninu između ta dva prekida. Slogani te kampanje (koje je tražio Zapad, a koji su stavljani u službu na Istoku i obratno) su BIOGRAFIJA bolje nego TEORI-

JA i TERAPIJA bolje nego TEORIJA. Potonji je slogan gotovo protulijek, a predložio ga je velik broj (iako ne svi) zapadnoeuropskih (medijskih) aktivista.

Gore navedno treba shvatiti kao uvodnu napomenu koja opisuje način na koji se može razumjeti riječ "Europa" u naslovu ovog teksta. Tu bi napomenu trebalo shvatiti kao kada loš/dobar junak u holivudskim akcijskim filmovima ili trilerima raščičava neuredan stol kako bi na njemu nacrtao plan akcije. To nije nježan pristup prema svakoj mrvici na stolu - njih se ne sklanja negdje drugdje - nego je to gesta brisanja ili uklanjanja svega.

Trenutak prije geste brisanja sličan je prazni-ni koju je Slavoj Žižek, zajedno s Lacanom, formulirao otprilike ovako: ukratko, lakanovski odgovor na pitanje - Je li moguće imenovati i razumjeti ništavilo, to jest je li moguće i prije subjektivizacije utemeljiti subjekt? - jest DA, iako su na to pitanje negativno odgovorili Althusser, Derrida i Badiou. Subjekt je istodobno oboje: ontološka cjelina, praznina u apsolutnom sažimanju subjektiviteta i prekid u vezi subjekta sa zbiljom. To se adekvatno može ilustrirati prethodno opisanim "čišćenjem terena" što nam otvara prostor za novi simbolični početak koji će podržavati novouskršli glavni označitelj. Pokušat ću ponuditi nekoliko smjernica posablašćivanja. U svojoj knjizi *Spectres de Marx* Jacques Derrida uvodi termin "sablast" u igru kako bi označio neuhvatljivi pseudomaterijalizam koji podriva klasičnu ontološku suprotstavljenost zbilje i iluzije. Žižek tvrdi kako bismo tu vjerojatno mogli potražiti posljednje utočište za ideologiju, za formalnu matricu u koju su ugrađene različite ideološke tvorevine:

"Trebali bismo priznati činjenicu da ne postoji zbilja bez sablasti, da krug zbilje može biti zatvoren samo sredstvima nekog tajanstvenog, sablasnog dodatka. Znači li onda da nema zbilje bez sablasti? [Jer za Lacana] zbilja nije "sama po sebi stvar" (nego) je uvijek već unaprijed simbolizirana ... problem i leži u činjenici da simbolizacija u konačnici nikada ne uspijeva u potpunosti "pokriti zbiljsko"... To zbiljsko se vraća u obliku sablasti. "Sablast" ne treba miješati sa "simboličkom fikcijom"... zbilja nije nikada izravno "ona sama"; ona se predstavlja preko svoje nepotpune-promašene simbolizacije, a sablasti se javljaju u toj velikoj praznini koja oduvijek odvaja zbilju od zbiljskoga, zbog čega ima karakter (simboličke) fikcije: sablast utjelovljuje ono što izmiče (simbolički strukturiranoj) zbiljnosti. (Slavoj Žižek, *Introduction: The Spectre od Ideology, u: Mapping Ideology, 26-28.*)

To također objašnjava naslov moje knjige iz 1997.: *Fiction Reconstructed (Rekonstruirana fikcija)*.

1. ISTOČNA EUROPA KAO NEDJELJIVI OSTATAK ILI GOVNO

Možemo reći kako suvremeni subjekt ne postoji bez razumijevanja da ja za sebe, na određenoj razini, s nekog drugog stajališta, mogu reći: *Ja sam govno*. Štoviše, moderni se subjektivitet pojavljuje kada se subjekt promatra izvan zajednice, kao odsječen od pozitivnog ustroja stvari. Možemo reći da kiborg, kako ga je zamislila Donna Haraway, viđen s izvanjsko-bliske pozicije koju je Lacan okarakterizirao kao ekstimaciju, jest upravo to govno ili smeće.

Stoga sam razvila tezu da je virtualna zbilja mjesto gdje subjekt sebe vidi "izvan zajednice". Promotrimo ukratko što se događa u klasičnoj situaciji virtualne zbilje. Korisnik, on/ona, nalazi se u specifičnom intersubjektivnom odnosu spram svoga, njegovog/njezinog, dvojnika. Biti u virtualnom svijetu znači vidjeti vlastite ruke kako uzimaju virtualni objekt, svoje tijelo kako čini ovo ili ono: ukratko, taj je dvojni oblik izvanjskosti, vrsta sablasnog stvora ili dvojnika - besmrtni libidozni objekt - poznata lakanovska *lamella*. Prema tom se sablasnom stvoru možemo odnositi kao prema otpadnoj nakupini, nerazorivom objektu života onkraj smrti koji nema određeno mjesto u simboličkom redu. To podrazumijeva da cyber-space ne samo da konstantno pokazuje kako tamo vani (izvan virtualnog svijeta) vrsta zastrašujućeg ostatka koji je nemoguće potpuno integrirati u virtualni svijet čeka na nas, nego taj ostatak katkad možemo vidjeti i u virtualnom i kibernetičkom prostoru.

Ta vrsta jaza između slike i zbilje (ponekad prikazana kao bezoblični ostatak na kompjutorskom ekranu ako smo u poziciji susresti "cw4t7bs") točno pokazuje dezintegraciju zbilje u nešto što je s jedne strane gotovo bez sadržaja (pojavljuje se na internetu), a s druge strane u sirovi ostatak zbilje koji nije integriran u sliku.

Taj odvratni ostatak također obuhvaća i NSK EMBASSY PROJECT grupe *Irwin* iz Ljubljane gdje smo, umjesto s veleposlanstvom, suočeni s izvanjskom bliskošću javnog prostora u privatnom apartmanu koja nas guši gotovo klaustrofobičnom kultiviranošću. To nije zbiljsko veleposlanstvo nego inscenacija oko kuhinjskog stola. Ili, primjerice, užasne krvoločne životinje ruskog umjetnika Olega Kulikova, te Alexander Brenner kao boksač - svi ti rubni radovi i iskustva pokazuju nam

izvanjsku bliskost, ekstimaciju odvratnog ostatka, prije nego što se on transformira u uzvišeno.

No premjestimo se u aktualni prostor Europe, kao što je to učinjeno na internetu, preko temeljnih popisa koji kritički gledaju na medije i svijet, poput *Nettime* popisa, sindikalnog popisa, i slično. Ovdje možemo pročitati (i odgovoriti) na neke zanimljive priloge o Istočnoj Europi koje ću ja sintetizirati ovako: "Unatoč početnoj euforiji koju su Zapadni Europljani pokazali za Istočnu Europu nakon pada Berlinskog zida, Istočna Europa nije uspjela. Nije uspjela u pokušaju da bude ucrtana na mapu važnih političkih, kulturnih i umjetničkih događanja u Europi." Razočaranje Istočnom Europom koja nije uspjela u procesu postajanja stabilnim društvenim prostorom može se također pronaći u radovima nekih istaknutih filozofa poput Badioua i Ranciera.

Činjenica je da su na zadnjoj *Dokumenti* u Kasselu (dX 1997.) sudjelovala svega dva ili tri umjetnika iz Istočne Europe. I ako je vjerovati intervjuima, prema riječima kustosice (Catherine David), to je zbog činjenice što se zapravo nije imalo što odabrati. Nesudjelovanje ili, de facto, eliminacija istočno-europskih umjetnika iz *Dokumente*, prema njezinim je riječima rezultat praznine u Istočnoj Europi, a ne rezultat selekcije. Čini se da je Istočna Europa izgubljena po drugi put, netom nakon što je bila u procesu ponovnog pronalaženja 1989., jer kao što je ovdje navedeno: Ako žena ne postoji, to je zato što ne može biti ponovno pronađena (Joan Copjec, s. 221)

Prema Žižekovoj interpretaciji, negativna gesta Istočnih Europljana koji su rekli NE! komunističkom režimu daleko je važnija - gotovo krucijalna - za razumijevanje onoga što se pojavilo kao katalizator tih kasnijih neuspjelih pozitivizacija. Za Lacana, negativnost funkcionira kao uvjet nemogućnosti ili mogućnosti kasnije entuzijastične identifikacije - ona postavlja temelje za njih.

Što je Istočna Europa nakon ispunjenja svoje sudbine, gotovo desetljeće nakon pada Berlinskog zida?

Slično pitanje o sudbini Edipa, preko Lacana, postavlja Žižek. U svom tumačenju Edipova mita Lacan se usredotočuje na područje koje je u većini običnih tumačenja Edipova kompleksa izostavljeno: *Što je onkraj Edipa?* ili: *Što je sâm Edip nakon što je ispunio svoju sudbinu?* Pitanje je to koje se može postaviti nakon gledanja filmova poput *Istrebljivača* ili *Sedam*. Što se događa dan poslije?, ili bolje rečeno, nakon što se život vrati svom uobičajenom ritmu? Kao što je Lacan naveo u svom *Seminar II*, od početka te tragedije sve vodi do činjenice da je Edip samo zemaljski ostatak, podsjetnik, Stvar kojoj je uskraćena svaka površnost.

Ono što ovdje imamo je područje koje se može nazvati, prema psihonanalizi, područje između dvije smrti - simbolične i zbiljske smrti. Ultimativni objekt užasa jest život onkraj smrti koji Lacan naziva *lamellom*, besmrtnikom - neuništivim objektom, to jest život koji je praznina, isisan iz svoje simbolične strukture.

Čini se kako se nakon pada Berlinskoga zida Istočna Europa našla u užasnoj međupoziciji, pri čemu se pretvorila u nedjeljivi ostatak, besadržajnu mrvicu zbilje koja je već progutala sav potencijal izrastao iz njezine prethodne egzistencije.

Istočna se Europa našla u poziciji sličnoj onju koju Žižek razvija u reartikuliranju Edipovog mjesta nakon ispunjenja njegove simboličke sudbine (kad Edip nesvjesno ubije svoga oca i oženi svoju majku). Nakon što je ostvario svoju simboličku sudbinu, Edip je nedjeljivi ostatak, besadržajna mrvica zbilje. On je utjelovljenje onoga što Lacan zove *plus-de-jouir*, višak užitka. To je višak koji se ne može objasniti nijednom simboličkom idealizacijom, a to je značajno za razumijevanje promijenjene, takozvane neuspješne pozicije Istočne Europe, za Druge. Kada Lacan upotrebljava pojam *plus-de-jouir*, on se poigrava s dvostrukim shvaćanjem pojma na francuskom, čime se istodobno obuhvaća višak užitka, ali i ne-užitak! Edip je, slijedeći ostvarenje svoje sudbine, *plus de homme*, što istovremeno znači *višak muškarca* i *ne-muškarac*. Edip je uvjetno muškarac: on je ljudsko čudovište i kao takav je paradigma modernog subjekta, a njegova je čudovišnost strukturalna, a ne slučajna.

U skladu s tom definicijom i sličnošću pozicije, možemo definirati Istočnu Europu kao *plus d'Europe orientale*. Istočna Europa je *višak Europe* (kao što je bila i prije pada Berlinskog zida: premalo ili nedovoljno europska) i ona je *ne-Europa*.

Istočna Europa je prisiljena prihvatiti poziciju otpada ili je to već učinila. Dopustite mi da na ovom mjestu promijenim viđenje diskursa i da zaključim: to nije nužno loše. S motrišta *lamelle* - moderni subjekt ne postoji bez razumijevanja na određenom stupnju iz neke druge perspektive: *Ja sam smeće* - možemo reći kako je to zapravo prvi uvjet potreban Istočnoj Europi da bi preuzela na sebe sve karakteristike modernog subjektiviteta. Sada iz te naslijeđene pozicije otpada Istočna Europa može izrasti ili može konačno biti promatrana kao

subjekt. Žižek piše: "Ako kartezijanski subjekt želi dostići stupanj proglašenja, on mora biti opisan kao ništa i biti spreman da bude odbačen u smeće/ na razini izjave." (Slavoj Žižek, *Alain Badiou kot bralec svetega Pavla*, s. 135).

Možda tek sada Istočna Europa, koja je na razini izjave gotovo ništa (spremna za odbacivanje u smeće), to jest otpad (nije li, primjerice, na *Documenti* precizno reducirana na to ništavilo), može doseći razinu proglašenja. U ovom slučaju suodnosa kartezijanskog subjektiviteta i njegovog otpadnog dvojnika imamo jaz između subjekta izraza i subjekta izjave. Ako kartezijanski subjekt želi doseći stupanj izraza, tada se ona/on mora pretvoriti u smeće na stupnju izjave. To je nulta točka subjektiviteta: počinjemo biti nešto onda kada smo apsolutno ništa, nakon što (potpuno) prođemo kroz nultu točku. Ništa koje ima vrijednost nečega, prema Žižeku, najsazetija je formula lakanovskog ogoljelog subjekta.

Nadalje, klasična se ontologija, prema Žižeku, usredotočila na trijadu istinitoga, lijepoga i dobrog. Za Lacana nam ta tri pojma u svojoj krajnosti pokazuju da je dobro maska đavolskoga zla - *Kulikov Pas ruskoga umjetnika*, ili performans naslovljen *Was ist Kunst?* umjetnika Rase Todosijevića iz Beograda. Godine 1970. Todosijević je tom serijom preformansa doslovce pokušao silom izvući odgovor na pitanje - *Što je umjetnost?* - iz žena, šamarajući im lica crnom bojom u najšokantnijoj maniri body arta; lijepo je maska ružnoće (IRWIN-ove serije od 100 slika također naslovljene *Was ist Kunst?*). U tim serijama i na izložbama *Laibachkunta* osobe za koje se pretpostavlja da su bile dio razdoblja nacizma prikazane su zajedno s članovima zabranjene grupe *Laibach*: urezane su u ikonografiju slika tako što njihove biste ili torza ukrašavaju brojne slike projekta *Was ist Kunst?*; istinitost je maska središnjeg ništavila prema kojemu teži svaka simbolička struktura (rumunjska zastava nakon takozvane Rumunjske revolucije - rupa umjesto zvijezde). Ukratko, piše Žižek, postoji područje onkraj dobrog, lijepoga, istinitoga, koje nije ispunjeno svakodnevnim banalnostima, ali koje predstavlja zastrašujući izvor koji je temelj podrijetlu dobrog, lijepoga i istine. Političko-etički je moto psihoanalize sadržan u stajalištu da su sve velike katastrofe našega stoljeća (od staljinizma do holokausta) rezultat ne morbidne, fatalne zavedenosti onim što je onkraj toga, nego suprotno tomu, stalnim naporima da se izbjegne susret s tim i da se trenutno ustanovi, izbjegavajući sukob, režim istine i dobra. (Slavoj Žižek, *Alain Badiou kot bralec svetega Pavla*, s. 141).

2. EMANCIPACIJA? OTPOR? ILI ...

Način na koji sam postavila subjekt i kako sam preoblikovala istočnoeuropsku "Matricu čudovišta" omogućava nam daljnju raspravu o mogućim načinima djelovanja (i življenja) u Europi i na mreži. Štoviše, dopušta nam da iznova razmislimo o emancipaciji i o otporu. Prvo bismo trebali razlikovati, prema Jelici Sumić-Riha, modernističku emancipaciju i suvremeni postmodernistički otpor. Modernističko rješenje koje inzistira na odanosti politici, pri čemu je politika, čini se, osuđena biti dragocjeno blago, pokazuje nam u završnoj analizi da se ništa nije dogodilo. Stoga modernistička emancipacija, s današnjeg gledišta, funkcionira kao takozvani sveučilišni diskurs koji je razvio Lacan, koji pokušava odrediti učinak događanja na simboličke strukture i stoga ne priznaje bilo kakvu promjenu u aktualnoj političkoj situaciji, ostavljajući aktualni poraz politike nedorečenim, anatemiziranim. Postmodernistički otpor je, s druge strane, moguće prikazati kao histerički diskurs, kao konstantu proizvodnju sumnjivoga "ne" koje jednostavno rađa otpor prema misli (s obzirom na te razlike, kako to vidi Jelica Sumić-Riha). To također može biti obuhvaćeno prilično impresivnom kampanjom protiv teorije i teorijskog znanja, na čemu posebno ustraju neki teoretičari medija i današnji aktivisti.

Kako bismo došli do zaključka, dopustite da ukratko razmotrimo četiri diskursa koja je razvio Lacan, a koja se tiču istine i događanja. Lacan razlikuje diskurs glavnoga, sveučilišni diskurs, diskurs histerika i diskurs analitičara. Glavnim imenuje događanje i time ga preobražava u novoga glavnog-označitelja koji će jamčiti kontinuitet posljedica događanja. Glavni integriteta događanje unutar simboličke zbilje. Histerik zauzima dvojbenu poziciju podijeljenosti spram događanja. Glavni želi zadržati kontinuitet, histerik jâz. Sveučilišni diskurs nastoji ostvariti učinke, tj. neutralizirati učinke kao da se ništa nije dogodilo.

Da bismo razumjeli značenje ova četiri diskursa za današnju političku uključenost u teoriju medija i umjetničku praksu, pokušajmo odgovoriti na pitanje koje nikada prije nije postavljeno u raspravama o medijima i aktivistima: Koji od četiri diskursa zauzima poznati kiborg, prema Donni Haraway, tj. naša politika i ontologija u 2000. godini?

Moj je odgovor sljedeći: Harawayjeva je postavila kiborga u histerički diskurs. To je moguće razumjeti ako se uputimo s Harawayjevom u virtualni prostor. Da bismo napokon stigli tamo, Harawayjeva se kreće kroz tri područja: Zbiljski prostor ili Zemlju,

Vanjski prostor ili Izvanzemaljski i Unutarnji prostor ili Tijelo.

ZBILJSKI PROSTOR	VANJSKI PROSTOR
VIRTUALNI PROSTOR	UNUTARNJI PROSTOR

Semiotički kvadrat Virtualnog prostora Donne Haraway iz *The Promises of Monsters (Obećanja Čudovišta)*

Virtualni svijet je u semiotičkom kvadratu Donne Haraway postavljen tako da se istina o ova četiri prostora može pronaći u virtualnom prostoru. Također trebamo uzeti u obzir činjenicu da Harawayeva poima kiborga istodobno kao smeće i kao uzvišeni objekt. Moć kiborga leži u njegovoj izvanjsko-bliskoj poziciji između odvratnoga i uzvišenoga. To znači da ću ja postaviti kiborga kao objekt **a**. U lakanovskoj psihoanalizi objekt **a** predstavlja dvostruko tumačenje pojma *plus de-jouir*, što istodobno znači *višak užitka*, i *ne-užitak*. Uzimajući sve ove važne elemente u obzir, trebali bismo kao konceptualni ekvivalent kvadratu Donne Haraway uzeti lakanovski histerički diskurs.

To izgleda ovako (ponovno s dječjeg motrišta) (Lacan u *Scilicet* 1-4, str. 191)

\$ S1
a S2

Krucijalno je pozicioniranje objekta **a** unutar strukture lakanovskog diskursa; u histeričkom diskursu objekt **a** je postavljen na mjesto istine (istina je u sva četiri diskursa pozicionirana dolje lijevo), dok je za subjekt (ogoljelo \$) u histeričkom diskursu rezervirana uloga posrednika (posrednik je u sva četiri diskursa postavljen gore lijevo). Kako bismo što bolje razumjeli, dopustite da dodam još nekoliko pojedinosti. Četiri lakanovska diskursa artikuliraju četiri subjektivne pozicije. Označitelji sve četiri strukture predstavljeni su sljedećim formulama: **S1** je glavni označitelj, **S2** predstavlja znanje; **\$** (ogoljelo S) subjekt i **a** predstavlja višak užitka. Svi ti entiteti zauzimaju različita mjesta u strukturi četiriju diskursa. Ono što je znakovito je da ta četiri mjesta imaju određeno značenje u sva četiri diskursa, što znači da bez obzira koji označitelj ili formula (**S1**, ili **S2** ili **\$** ili **a**) u strukturi diskursa zauzme gornju lijevu poziciju, to će biti mjesto posrednika. To su fiksirana značenja važnih mjesta u diskursu:

POSREDNIK	DRUGI
ISTINA	PROIZVODNJA

Spremni smo nacrtati posljedice ovoga homografskoga čina. Virtualni prostori i kiborg, razlomljen u semiotičkom kvadratu D. Haraway, Virtualnom prostoru iz *Promises of the Monster (Obećanja Čudovišta)*, zauzimaju isto mjesto kao istina i objekt **a** u lakanovskom histeričkom diskursu. S obzirom na to

istina je pokrivena uzvišeno-odvratnim kiborgom, dok je cijeli diskurs artikuliran sa Zemlje. Posrednik je stoga još uvijek tamo vani (Stvarni prostor iz *Promises of the Monster* (Obecanja čudovišta), na istom mjesto kao **\$** u historičkoj vezi - **\$** preko **a** predstavlja subjekt-posrednik koji je traumatiziran pitanjem koju ulogu igrati u željama Drugih, a možemo ga pronaći na Zemlji i u Zbiljskom prostoru. Proizvodnja, četvrti pojam u matrici diskursa, lakanovska je historička veza koju je zauzelo znanje - **S2**, u matrici Harawayeve, predstavlja Unutarnji prostor ili Tijelo. Unutarnji prostor Tijela možemo razumjeti, kako kaže Žižek, ne samo kao jednostavan rezultat, nego prije kao "nedjeljivi ostatak" preobilja koje se odupire uključivanju u diskurzivnu mrežu.

Je li to onda odgovor na pitanje kako bismo se trebali postaviti između emancipacije i otpora? Trebamo li reagirati kao historici stavljajući jedni druge pod upitnik kako bismo se oduprli postojećem simboličkom redu te odbiti ulogu dodijeljenu nam tim ustrojem, kao što su nas naučili historici? Odgovor slijedi ubrzo, nakon što ukratko razmotrimo četvrti tip diskursa: analitički. Također se čini da smo u međuvremenu izgubili "Matricu čudovišta" koja nam govori: "Da - ja sam to beskorisno smeće ovdje. Ili možda nisam!"

Jacques Lacan formulira svoju poziciju analitičara ovako: "Što je više svetaca, više je smijeha; moj princip - ismijati - izlazi iz kapitalističkog diskursa, ali ne vodi napretku ako se događa samo nekima." (Lacan, *Television*, s. 16.)

Imenovanjem sveca kao mjesta otpora on jasno ukazuje kako otpor kapitalizmu može biti teoretiziran samo pojmovima nekih instanci otpora koji, izravno govoreći, nisu izvanjski ili unutarnji, nego su smješteni na točku izvanjskosti u samoj unutrašnjosti. Time je određena Lacanova izvanjska-bliskost.

Nastao u terminima izvanjske bliskosti, a ne u terminima čiste preinake, otpor stoga sačinjavaju derivacije unutar kapitalizma ili unutar neprobavljive jezgre drugosti koje imaju potencijal da ugroze nagon za rast (vidi: Jelica-Sumić Riha).

Diskurs analitičara je predstavljen na sljedeći način (Lacan u: *Scilicet 1-4*, s. 191):

a	\$
S2	S1

U diskursu analitičara objekt **a** je postavljen kao posrednik/posredništvo u kojem znanje (predstavljeno kao **S2**) zauzima prostor istine (koja je ponovno smještena, kao u sva četiri diskursa, dolje lijevo). U lakanovskom analitičkom diskursu posrednik **a** reducira sebe na prazninu, provocirajući na taj način subjekt da se suoči s istinom svojih želja. Ne implicira li

slučajno Matrica čudovišta takvu subjektivnu poziciju?

Štoviše, znanje **S2** je na mjestu istine ispod posrednika **a** i znanje se ovdje odnosi na pretpostavljeno znanje analitičara i istodobno, prema Žižeku "signalizira da znanje stečeno ovdje neće biti neutralno objektivno primjereno znanstveno znanje, nego je to znanje koje se odnosi na subjekt (analizirana) u istini njegove subjektivne pozicije". (Žižek: *Four Discourses, Four Subjects*, s. 80.) Možda je ovim utrta staza mojoj izričitoj usmjerenosti prema teoriji, a protiv terapije kada se raspravlja o istočnoeuropskoj "Matrici čudovišta". Tim više, ovdje bih željela napraviti mali, ali važan zaokret u svojoj tezi. Možemo reći: *Ja sam čudovište*, ali isključivo pod određenim uvjetima. Robert Pfaller, koji raspravlja o sličnoj situaciji, navodi: "Ja sam u ideologiji. Ali isključivo pod određenim uvjetima možemo reći da smo u ideologiji. Samo ako smo unutar znanosti, možemo to reći bez laganja ili lažne skromnosti. Samo to što smo u pozitivnom prostoru znanosti legitimira nas da kažemo kako smo u ideologiji." (Pfaller: *Negation and Its Reliabilities: an Empty Subject for Ideology?*, s. 235).

Dakle, *mutatis mutandis*, možemo jasno zaključiti da samo ako smo u teoriji ili se oslanjamo na teoriju, možemo bez laganja ili lažne skromnosti reći: "Ja sam čudovište." Žižekova daljnja argumentacija odnosa između znanosti i ideologije koju ona stvara, a oslanjajući se na Pfallerov paradoksalni odnos između znanosti i ideologije, može nam dodatno koristiti. Žižek govori da ideologija ne isključuje znanost, nego je pokušava integrirati u svoje područje. (Žižek, *Cogito as Shibboleth*, s. 8) Odnos između ideologije i znanosti Žižek je opisao kao klinč, slično situaciji u boksačkom meču kada umjesto da se bori protiv protivničkog tijela, jedno od njih se ukiva. Dakle razlika između znanosti i ideologije vidljiva je samo sa strane znanosti. Jednako tako može se reći i za odnos između terapije i teorije - terapeutski pristup hvata u klinč teorijske teze Istočnog Europljanina, "preživjeloga", kao nijemu žrtvu koja treba podijeliti svoje iskustvo žrtve malim biografskim anegdotama i pričama ukoliko želi biti integrirana u dugi lanac civilizacijsko teoretskoga naslijeđa Zapada.

Što omogućava da svetac izbjegne poremećeni stroj proizvodnje? Lacan nam daje rješenje koje se ultimativno sastoji od identifikacije s onim što je preostalo - sa smećem - kao što vidimo da posrednik / posredništvo zauzima pozicije beskorisnog otpada (objekt **a**). Svetac na kojem Lacan gradi analitičarevo

odbijanje da bude koristan, da se preda zahtjevima kapitalizma (redefinirajući time pojam posredništva) je pojedinačno sastavno sredstvo/činak strukture, a ne opredjeljenje. Ili, kako je to formulirao Žižek: "Odgovor na pitanje: gdje u četiri subjektivne pozicije susrećemo lakanovski subjekt, subjekt nesvjesnoga je, paradoksalno, u onom diskursu u kojem subjekt potpada pod "subjektivno osiromašenje" te se poistovjećuje s otpadom, ostatkom koji zauvijek odolijeva subjektivizaciji." (Žižek, *For Discourses, Four Subjects*, s. 108-9).

Vidimo da posrednik / posredništvo zauzima mjesto beskorisnog ostatka, smeća (objekt **a**). Ukratko, između emancipacije i otpora, preko Lacana, možemo istaknuti apsolutno političko rješenje, radikalnu politizaciju pozicije Istočne Europe koja se u konačnici sastoji od poistovjećivanja s beskorisnim - smećem!

II.

Ustanovila sam da na kraju tisućljeća dvije matrice, zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa" i istočnoeuropska "Matrica čudovišta" ne samo da bude pitanja i promišljanja, nego također nude elemente političkog i analitičkog presjeka koje u budućnosti trebamo raspraviti i artikulirati, i to znatno radikalnije nego dosada. Uspostavljanje razlike između Istoka i Zapada samo na historijskim premisama može nas odvesti u diskurzivna ograničenja, a ja bih htjela nastaviti drugim putem, iako ne potpuno neovisnim o historiji; pokušat ću, pomoću Lacana, izložiti neke razvojne principe matrica i njihovog složenog funkcioniranja.

Moja prva teza u drugom dijelu ovoga rada glasi: *Istok i Zapad nisu tvrdnje*. To znači da, umjesto da povećavaju naše znanje o subjektu, oni uvjetuju način promašaja našega znanja; pri tome se pretpostavlja da je promašaj, prema Copjecovoj, pojedinačan.

Razliku između dva načina kojima um proturječi sâm sebi prvi put je spomenuo Kant u knjigama *Kritika čistoga uma* i *Kritika prausudbe*. U oba djela on pokazuje da promašaj uma nije jednostavan, nego da je utemeljen na antinomijskoj slijepoj ulici koja vodi dvjema rutama - prvi promašaj je matematički, drugi je dinamički. Prva stvar koju treba upamtiti je da dva uvjeta koja čine svaku stranu stoje u antinomijskom odnosu jedan spram drugoga - čini se da se suprotstavljaju. Kao posljedica toga u svom *Seminaru XX* pod nazivom *Encore*, polazeći od Kantovih odnosa antinomija, Lacan definira dvije for-

mule seksualnih razlika kao dva načina, dva puta, dva promašaja: muški i ženski.

U svojoj knjizi *Read My Desire (Otkrij moju želju*, MIT 1994.) koju možemo definirati kao priručnik ili bibliju lakanizma, Joan Copjec naglašava ta dva antinomijska načina kao dva promašaja.

Antinomije i formule seksualnih razlika predstavljene su shemom koja je jasno podijeljena na lijevu i desnu stranu. Lijeva strana sheme je označena kao muška, dok je desna strana ženska. Lijeva, muška strana, korespondira s Kantovim dinamičkim antinomijama, a desna, ženska strana, korespondira s matematičkim antinomijama.

Moja druga teza u drugom dijelu je sljedeća: istočnoeuropska "Matrica čudovišta" zauzima desnu stranu, homologna je s tom ženskom stranom i stoga predstavlja Kantov matematički promašaj; s druge je strane zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa" homologna s lijevom, muškom stranom ili Kantovim dinamičkim promašajem. Vi ćete možda sumnjičavo zapitati: Kako je to moguće? Što nam omogućava tako homologno pozicioniranje?

Ono što je od presudnog značenja je da Lacan koristi i stvara pojmove svojih formula seksualnih razlika kao argumente i funkcije namjesto subjekta i predikata (kao što je slučaj u Kantovim formulama). Te zamjene označavaju znakovitu, i za nas krucijalnu, konceptualnu razliku. Princip odabira, prema Copjecovoj, više nije opisan, to jest nije stvar u zajedničkim karakteristikama ili sadržaju. Ona zaključuje: "Pripada li netko klasi muškaraca ili žena (a ja bih dodala - bez obzira pripada li netko "Matrici društvenog ološa" ili "Matrici čudovišta" - M.G.) ovisi o tome koju proglašenu poziciju netko pretpostavlja." Možda se sjećate da sam se u prvom stupnju zaključivanja razišla sa Žižekom: "Ako kartezijski subjekt želi doseći stupanj proglašenja, on mora biti opisan kao ništa spremno za odbacivanje u smeće na razini izjave (vidi: Slavoj Žižek, *Alain Badiou kot bralec svetega Pavla*). Možda je upravo sada, kad je shvatila sebe na razini izjave kao gotovo ništa - spremna da bude odbačena u smeće - otpad (na *Dokumenti*, kao što smo zaključili, kao i u mnogim drugim slučajevima, ona je precizno reducirana na ništa), vrijeme da Istočna Europa dosegne stupanj proglašenja. Postoji nedvojbeno asimetrija između matematičkih i dinamičkih antinomija ponovno prema Copjecovoj, čini se kao da pri kretanju od jedne do druge ulazimo u potpuno različit prostor.

3. DESNA, ŽENSKA STRANA: MATEMATIČKI PROMAŠAJ I ISTOČNOEUROPSKA "MATRICA ČUDOVIŠTA"

Tijekom boravka u Japanu prošle godine naučila sam da prije nego što još nešto kažem, trebam pokazati svoju iskaznicu - poznatu *meshi* - u japanskom jeziku. Ispričavam se što ste tako dugo čekali na nju. Marina Gržinić - Ja sam beskorisno smeće, ja sam čudovište.

Stoga ću nastaviti s ovim tekstom prvo s osvrtnom na desnu - žensku stranu, matematički promašaj. No, budite oprezni, s obzirom da ste uočili koliko sam uživala biti beskorisno smeće ipak neću započeti s čudovištima jer želim steći vaše suosjećanje. Protivno rasprostranjenju predrasudi da psihoanaliza drži ženu sekundarnom - kao puku alternaciju muškarcu - ove formule nam kazuju, prema Copjecovoj, da postoji neko prvenstvo, neka prednost na desnoj strani.

Ovakvo tumačenje formula sastoji se, također, od privilegija koje je Kant dao matematičkim antinomijama. Za njega je matematička sinteza izravnija i sigurnija nego njezin dinamički pandan. U Kantovoj analizi dinamičke se antinomije (muška strana formula ili zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa" u našem tumačenju) javljaju na mnogo načina kao sekundarne, kao vrst rješenja kojim se cjelokupna slijeпа ulica manifestira matematičkim konfliktom. (Copjec, s. 217) Nastavit ću na shematski način kako bih izložila svoje stajalište.

Što je matematička antinomija? Prvo, svaka antinomija se sastoji od dva dijela: teze i antiteze. Matematička antinomija koju smo posudili od Kanta prouzročena je pokušajem, općenito govoreći, da se domisli svijet. Teza matematičke antinomije je: svijet ima početak u vremenu, a ograničen je i s obzirom na prostor. Antiteza iste matematičke antinomije je: svijet nema početka, kao i nikakvih ograničenja u prostoru, nego je u odnosu prema oboma, beskonačan.

Nakon ispitivanja oba argumenta, Kant zaključuje da sve dok svako od njih uspješno demonstrira pogrešnost drugoga, nijedno nije u stanju uvjerljivo ustanoviti osobnu istinu. Ovaj zaključak stvara skeptičku dilemu, a rješenje do kojega dolazi je sljedeće: Umjesto zdvajanja nad činjenicom da ne možemo birati između dvije alternative, možemo realizirati ono što ne trebamo birati, jer su obje alternative pogrešne. Teza i antiteza tvrdnje koje inicijalno stvaraju proturječja i same su krajnosti.

Navedimo matematičku antinomiju, sastavljenu od suprotnosti, koju sadrži šala Žižekovog tipa:

U našem selu više nema kanibala. Kad ste pojeli zadnjega?

Oblik pitanja ne dopušta negaciju optužbe koja je implicirana u pitanju, nego samo izbor između proturječja. Nakon što je prikazao nemogućnost postojanja svijeta, Kant može odbaciti obje tvrdnje, tezu i antitezu. Kantove dvije tvrdnje s obzirom na rješenje prve, matematičke antinomije formalano podcrtavaju ono što Lacan pridaje ženi koja, poput svijeta, ne postoji.

Lacan raspravlja kako koncept "žene" ne može biti konstruiran jer zadaća potpunog razotkrivanja njezinih uvjeta u sadašnjosti ne može biti izvršena. Budući smo mi konačna bića, ograničena prostorom i vremenom, naše je znanje subjekt historijskih uvjeta. Naš koncept žene ne može se izmaknuti tim ograničenjima i stoga nije moguće stvoriti koncept cijele žene.

I ovdje dolazimo do najvažnije točke:

Postojanje žene nije samo negirano, nego nije ni potvrdivo kao normativna i isključiva tvrdnja; naprotiv, lakanovska pozicija upućuje da jedino odbijanjem odbijanja - ili potvrđivanja - njezina postojanja, možemo izbjeći normativno i isključivo mišljenje. Dakle, samo uslijed spoznaje da koncept žene ne može postojati, drugim riječima strukturalno je nemoguć unutar simboličkog reda, svaka njezina historijska konstrukcija može biti dovedena u pitanje. Konačno, ništa ne priječi te historijske konstrukcije u prihvaćanju univerzalne istine; da svjedoče historijskim tvrdnjama koje su općenite, jer transhistorijska kategorija žene ne postoji. (Copjec, s. 226)

Važno je uočiti da je žena posljedica, a ne uzrok ne-funkcioniranja negacije. Ona je promašaj ograničenja, a ne uzrok toga promašaja. (Copjec, s. 226) Slijedeći ovaj shematski odsječak izvrsnog poglavlja o oblicima seksualnih razlika iz Copjecine knjige *Read My Desire (Otkrij moju želju)* vraćamo se našoj "Matrici čudovišta" - kako bismo prihvatili posljedice ovog homolognog pozicioniranja.

Moj treća teza je: slično Lacanovom pozicioniranju ne-postojanja žene možemo govoriti o ne-postojanju "Matrice čudovišta". Ako ("Matrica" čudovišta) (ne)-postoji, to je zbog toga što ne može biti ponovno iznadena. "Matrica čudovišta" ne može biti ustanovljena jer zadaća potpunog razotkrivanja njezinih uvjeta, u sadašnjosti, nije izvodiva. Naš koncept ("Matrice) čudovišta ne može konstruirati koncept cjeline Matrice. (vidi: Copjec, s. 221)

Postojanje ("Matrice") čudovišta" nije samo negirano; ono ne može biti potvrđeno ni kao normativna ni kao isključiva tvrdnja; naprotiv, lakanovska pozicija tvrdi da je to stoga što jedino odbijanjem da odbijemo ili potvrdimo njezino postojanje možemo izbjeći normativno i isključivo razmišljanje. Drugim riječima, samo priznavanjem da koncept ("Matrice") čudovišta" ne može postojati, da je strukturalno nemoguć unutar simboličkog reda, svaka historijska konstrukcija ove Matrice može biti dovedena u pitanje. Sve dok se može prikazati da svijet ili "Matrica čudovišta" ne može oblikovati cjelinu, svemir, nemoguće je prosuditi daje li nam ovaj fenomen ili označitelj informaciju o zbilji neovisno o nama. Bitno je uvidjeti da je "Matrica čudovišta" posljedica a ne uzrok, ne funkcioniranja negacije. To je promašaj ograničenja, a ne uzrok promašaja. (vidi: Copjec, s. 226) Obvezni smo priznati da je "Matrica čudovišta", ustvari, proizvod simboličkoga.

4. LIJEVA, MUŠKA STRANA: DINAMIČKI PROMAŠAJ I ZAPADNOEUROPSKA "MATRICA DRUŠTVENOG OLOŠA"

Tamo gdje su teza i antiteza matematičkih antinomija smatrane pogrešnim jer obje pogrešno postavljaju egzistenciju svijeta, teza i antiteza dinamičkih antinomija dinamički su promašaji i, prema Kantu, obje su istinite. U prvom je slučaju rečeno kako je sukob između dviju tvrdnji nerješiv (jer postavljaju proturječne zahtjeve prema istom objektu); u slučaju dinamičkog promašaja sukob se rješava tvrdnjom da dvije izjave nisu suprotstavljene jedna drugoj.

Teza dinamičke antinomije je, prema Kantu, sljedeća: Uzročnost prema zakonima prirode nije jedina uzročnost koja postoji u svijetu. Uzročnost slobode također je potrebna kako bi se postigla cjelina ovih fenomena. Kantovska antiteza dinamičke antinomije ili promašaja je: Ne postoji takva stvar kao sloboda, ali se sve u prirodi događa jedino prema zakonima prirode.

Kant govori da je antiteza dinamičke antinomije istinita, kao što Lacan potvrđuje postojanje muškog svemira. S obzirom na to da je postojanje svemira gledano u slučaju žene nemoguće, jer se ne može pronaći ograničenje u lancu označitelja, bilo bi logično pretpostaviti da je oblikovanje svega na muškoj strani ovisno o pozicioniranju ograničenja.

Proces uključen u izmjenjivanje ženske i muške strane jest oduzimanje. Teza i antiteza matematičkog promašaja, prema Kantu, govore previše. Na dinamičkoj strani taj je višak

oduzet, a to oduzimanje uspostavlja ograničenja. To znači da će se na toj strani uvijek reći premalo. U tome je nepotpunost dinamičke strane i nedosljednost matematičke strane.

Nadalje, prema Copjecovoj, pitanje egzistencije koje je uzrokovalo sukob na ženskoj strani stišano je na muškoj strani zato što je upravo egzistencija - ili bivstvovanje - ono što je oduzeto od svemira koji je ovdje oblikovan. Kant nas je naučio da ako bi postojala jedna osoba koja bi rekla da čovjek postoji, ona ne bi ništa dodala tom čovjeku ili konceptu čovjeka. Dakle, možemo zaključiti da ovom konceptu ništa ne nedostaje. No opet, s obzirom da u sebe ne uključuje bivstvovanje, on je u tom smislu neadekvatan.

Ponovimo dva promašaja ili oblika seksualnih razlika - seksualne se, prema Lacanu, sastojed od sljedećega: žena i muškarac nisu simetrično tretirani niti sastavljeni kao dodaci jedno drugom. Jedna kategorija ne upotpunjuje niti popravlja ono što nedostaje drugoj. Dok je svijet žena jednostavno nemoguć, svijet muškaraca je moguć samo uz uvjet da očekujemo nešto od tog svijeta. Svijet muškaraca je utemeljen na iluziji, prema Copjecovoj, na paradoksalnoj zabrani: ne uključuj sve u svoju cjelinu. Seksualni odnos ne uspijeva iz dva razloga: nemoguć je i zabranjen je. Stoga mi nikada nećemo biti cjelina.

Ponovimo kratko: jednostavno rješenje bilo bi reći - poput istočnoeuropske "Matrice čudovišta", ni zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa" ne postoji. No na lijevoj strani, homologno lakanovskoj tablici seksualnih razlika, mi nemamo problema u njezinu lociranju. Kant nas je naučio da kada bi postojala jedna osoba koja bi rekla da postoji zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa", time se ne bi apsolutno ništa dodalo zapadnoeuropskoj "Matrici društvenog ološa". Umjesto definiranja svijeta muškaraca koji je nadopunjen svijetom žena, možemo definirati, oslanjajući se na Lacana, zapadnoeuropsku "Matricu društvenog ološa" kao zabranu stvaranja toga svijeta, a "Matricu čudovišta" kao nemogućnost da se to i učini.

Otuda moj zaključak:

Zapadnoeuropska "Matrica društvenog ološa" postoji, a "Matrica čudovišta" ne postoji. To je stoga što su, kao što sam to prikazala u prvom dijelu svoga eseja, Istočni Europljani, na koje se gleda kao na smeće, subjekti u punom smislu te riječi - subjekt nije ništa drugo doli ime diobe u čistom obliku. Stoga na desnoj strani, u dijelu matematičkog promašaja, imamo subjekt u najčišćem obliku.

Kada Lacan tvrdi da istina ima strukturu fikci-

je i da je ne-cijela, da joj nedostaje struktura potpunosti, on ukazuje na činjenicu da kroz ova dva trenutka (fikciju i nedostatak potpunosti) istina dodiruje zbilju. Istočnoeuropska "Matrica čudovišta" ima status ne-cjeline i strukturu fikcije upravo zbog toga jer je dio Zbiljskoga reda. Stoga ne iznenaduje da teoretičari govore o Istočnoj Europi kao o generatoru koncepta u području umjetnosti i kulture koja su povezana s traumatiziranim zbiljskim (Petar Weibel).

Ono što možemo naučiti iz pozicioniranja tih dviju matrica, slično formulama seksualnih razlika, jest da se u postkomunizmu traumatizirana zbilja javlja na površini radova.

Nije crveno nego krv - to je onaj nedjeljivi postkomunistički ostatak koji još uvijek nije moguće reintegrirati u globalni nematerijalni i virtualni medijski svijet.

(Napominjemo da su svi grafikoni i dijagrami prikazani u tekstu prenijeti iz popularnih knjiga kao što su *Postmodernism for children (Postmodernizam za djecu)*, *Marx for children (Marx za djecu)*.)

prijevod / translation: Suzana Jukić

→ **Marina Gržinić Mauhler** je doktorica filozofije i radi kao istraživačica na Institutu za filozofiju Slovenske akademije znanosti i umjetnosti. S Ainom Smid je aktivna na području video umjetnosti. Do sada su producirale trideset video radova, CD-rom, instalacije. Napisala je pet knjiga i uredila četiri. Njena knjiga *U vrsti za virtualni kruh* objavljena je na hrvatskom jeziku 1999. u Zagrebu. Zadnja joj je knjiga *Fiction reconstructed*, Edition Selene, Beč 2000. Kao stipendistica japanske vlade živjela je i radila u Tokiju u Japanu 1997. - 1998. Godine 2001. boravila je u New Yorku kao Apex art curatorial resident.